УДК 159.95:130.2:304.3
Арсентьєва Г.О.
канд. філос. н., доц. НУ «Запорізька політехніка»

М. ГРУШЕВСЬКИЙ ЩОДО АВТОХТОННОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Г.О. Арсентьєва

До М. Грушевського панувала думка, що Київська Русь - це спільна колиска росіян, українців і білорусів, а українці як нація з'явилися десь у XIV-XV ст. А концепція М. Грушевського про автохтонність (корінне походження) українців прямо заперечувала імперську схему російської історії і довела, що українці - це господарі своєї землі з прадавніх часів

Головним твором, у якому Михайло Грушевський фундаментально обґрунтував автохтонність українців, є його монументальна 10-томна праця «Історія України-Руси», де він детально простежує генезис українців на їхніх етнічних землях. Проте ідеологічний та науковий фундамент цієї концепції закладено у двох конкретних роботах: 1) стаття «Звичайна схема «руської» історії...» (1904); 2) «Історія України-Руси» (Перший том). В творі «Звичайна схема «руської» історії і справа раціонального устрою історії східного слов'янства» Грушевський вперше чітко заявив, що Київська держава була продуктом українсько-руської народності, а не «спільною колискою». Він довів, що українці не переселялися звідкись, а розвивалися на територіях Середнього Подніпров'я безперервно. А в першому томі «Історія України-Русі» Грушевський аналізує антів та склавинів, ідентифікуючи їх як безпосередніх предків українців. Інші важливі праці на цю тему: 1) «Ілюстрована історія України» –популярний виклад, де концепція автохтонності подана у доступній формі для широкого загалу; 2) «Початки держави на Русі», де він розглядає формування політичних структур саме на місцевому, автохтонному ґрунті, заперечуючи вирішальну роль варягів (норманізм). В цілому ж ці ідеї Грушевського про те, що історія України є окремим, незалежним від Росії процесом.

М. Грушевський підкреслював безперервність етнічного розвитку українців, що вони не прийшли на ці землі в пізньому середньовіччі, а є прямими нащадками слов'янських племен, які жили на території України ще з часів антів (IV–VI ст. н.е.). На відміну від російських істориків того часу, він доводив, що населення Подніпров'я нікуди не зникало після монгольської навали, а продовжувало свій розвиток на рідній землі. Київська держава, її право, культура та побут були створені саме українською народністю. Грушевський чітко розділяв історію України та історію Росії. Він доводив, що Володимиро-Суздальське князівство (прообраз Московії) було колонією,

де сформувався зовсім інший етнос, тоді як Київська Русь була органічним етапом розвитку саме українців.

Грушевський був одним із перших, хто почав активно залучати археологію для заповнення «білих плям» у письмовій історії. Археологія була для нього інструментом доказів права власності на спадщину Київської Русі та повертала її місцевому населенню. Для нього археологічні знахідки були матеріальним доказом того, що українська земля ніколи не була порожньою. Коли наприкінці XIX століття Вікентій Хвойка відкрив Трипільську культуру, Грушевський одразу збагнув її значення для своєї концепції. Він не просто описував археологічні знахідки, він шукав у них «дух народу» та докази того, що українська історія не має розривів. Він використовував трипільські знахідки (високорозвинене землеробство, стаціонарні будинки, кераміка), щоб довести: на території України за тисячі років до Русі вже існувала цивілізація з високою культурою побуту. Грушевський наголошував, що тип господарювання (хліборобство) і психологія осілого населення передалися від тих давніх часів через покоління до сучасного йому українського селянства. Крім археологічних знахідок Трипільської культури, Грушевський спирався і на археологічні знахідки антів V–VI ст., щоб локалізувати праосередок, прабатьківщину слов'ян. Він стверджував, що археологічні культури лісостепової зони України демонструють тяглість від неоліту до історичних слов'ян. Це дозволяло йому заявити, що українці не є прийшлими чи продуктом змішування народів у XIV столітті, вони –прямі спадкоємці автохтонного населення, яке жило тут з часів заліза. У суперечці з прихильниками «норманської теорії», які вважали, що державу Русь створили прийшлі скандинави, Грушевський використовував археологію, щоб показати силу місцевого коріння. Він вказував на розкопки, де місцевий культурний шар був значно потужнішим і старішим за будь-які запозичення, і свідчили про те, що економічний і соціальний розвиток Подніпров'я йшов зсередини, а не був принесений ззовні.

Крім археології, Грушевський спирався також на дані інших наук, антропологічні та культурологічні докази. Він підкреслював, що побут, народна культура, пісні та мовні особливості українців мають глибоке коріння, яке сягає дохристиянських часів. Грушевський підтримував висновки антрополога Федора Вовка, який доводив, що за фізичними характеристиками українці є окремим антропологічним типом, відмінним від сусідів, що фізичний тип людей, які населяли Україну в давнину, збігається з типом сучасного українця, що було ще одним аргументом на користь автохтонності.